

Full of Grace

Representations of Mother of God
in Serbian Medieval Wall Painting

Благодатна

Представе Богородице у српском
средњовековном живопису

■ Laguna ■

Contents

Садржај

Bishop Grigorije Durić Foreword	9	Епископ Григорије Дурић Предговор
Bishop Maxim Vasiljević The Mother of God—the Icon of a Supreme Freedom	13	Епископ Максим Васиљевић Богородица - икона врхунске слободе
Ivana Lemcool Representations of the Mother of God in Serbian Medieval Wall Painting	29	Ивана Лемкул Представе Богородице у српском зидном сликарству средњег века
About Authors	87	О ауторима
Index	91	Индекс
Acknowledgment	93	Захвалност

Dečani, the Mother of God with Christ,
1339-1347

Дечани, Богородица са Христом,
1339-1347.

Foreword

There is nothing that bears the stamp of Eastern Orthodox Christianity in this world that has so quietly and at the same time so powerfully touched modern Western man as the ICON. Therefore, we are not surprised but rather joyful with the idea of publishing a book like this in the West. For this purpose, I decided to briefly describe two events/images from my life, which revealed to me how unimposing and gentle is the power that softly and invisibly descends on us from the frescoes on which the Most Holy Mother of God is painted.

Picture one. I talked to an angry man a long time ago. In the middle of our conversation, which exuded his anger and arrogance, suddenly and unexpectedly my interlocutor changed his tone and began to speak softly and with some sadness: "Everything in the Church disgusts me," he said and continued immediately, "the only thing that softens me and reminds me that there is something beautiful and good in there is that image of a woman carrying a small child in her arms." I was shocked by his words, and then I brought him a small icon of the Mother of God with Christ. He took the icon in his huge hands and stared at it, and for a moment, I saw a completely different, gentle, and calm man in front of me. I could never forget that image and that event, which took place there, before my eyes.

Picture two. When we were doing archeological excavations in the Tvrdoš Monastery, one morning I went down to pick up a stone from the rubble, which was created by blasting the monastery in 1694 (the monastery was demolished by the Venetians in the war with the Turks, since it was an important fortress). I picked up the stone, which had been lying there in the ground for 300 years, and when I turned it towards me, I saw in vivid

Предговор

Не постоји ништа што носи печат источног православног хришћанства у овом свијету а што је тако тихо и уједно тако снажно дотакло савременог западног човјека као што је то ИКОНА. Отуда не чуди, него нас радује идеја да се објави једна оваква књига на Западу. За ову прилику одлучио сам да у најкраћем опишем два догађаја, двије слике из свог живота које су ми откриле колико је ненаметљива и тиха моћ што се благо и невидљиво спушта на нас са фресака на којима је живописана Пресвета Богородица.

Слика прва. Некада давно разговарао сам са једним озлојеђеним човјеком. Усред нашег разговора, који је одисао његовом срџбом и ароганцијом, изненада и неочекивано, мој саговорник је промијенио тон и почео да говори благо и с неком сјетом: „Све ми се у Цркви гади“, рекао је и одмах наставио, „једино што ме разњежи и подсети на то да има нешто лијепо и добро у њој јесте та слика жене која носи мало дијете у наручју.“ Био сам шокиран његовим ријечима, а потом сам му донио једну малу икону Богородице са Христом. Узео је иконицу у огромне руке и загледао се у њу, а ја сам за тренутак пред собом видио сасвим другог, благог и смиреног човјека. Никада нисам могао заборавити ту слику и тај догађај, који се збио ту, пред мојим очима.

Слика друга. Када смо радили археолошка ископавања у Манастиру Тврдош, једнога јутра сам се спустио да подигнем камен из шута који је настао минирањем манастира 1694. године (манастир су минирали Млечани у рату с Турцима јер је био важна утврда). Подигао сам камен који је ту, у земљи, лежао равно 300 година, и кад сам га окренуо ка себи, угледао сам, у живим бојама и пуну живота и милости, фреску (фрагмент) с ликом Мајке Божије, која оплакује и до-

colors and full of life and grace a fresco (fragment) with the image of the Mother of God, mourning and touching with Her face Her crucified Son and our God. That moment was so unusual and full of joy that I could not describe it in words. It was an event that marked the resurrection of a centuries-old abandoned monastery. Hearing about that, Bishop Atanasije constantly repeated, as a kind of prayer full of hope, these words: "The Mother of God loves us!" This was not only the beginning of the renewal of Tvrdoš but also of our hardened hearts. Since then, it has constantly been buzzing through our minds that the Mother of God loves us. We looked at this figure, who mercifully caresses the merciful Savior, and so we ourselves began to feel MERCY. Therefore, if I had to summarize the meaning of this book in one short sentence, then that sentence would undoubtedly say to everyone—whoever opens this book and whoever they may be—we should say: MOTHER OF GOD LOVES YOU, and that means that God himself loves you.

By scrolling through this book and looking at the most beautiful frescoes of our ancient monasteries, we are taught one unusually important truth, and that is that the incomprehensible and indescribable God became man by settling in the womb of the humble girl Mary. Also, that there, below her heart, a miraculous and indescribable meeting between the immortal and the mortal took place, and thus immortal transformed the mortal into the immortal. A miraculous secret towards which it is best to travel gazing into the face of the Mother, whose eyes are fixed on the Face of God.

With gratitude for this endeavor, I enclose this humble testimony as a small token to the hard-working people and missionaries responsible for creating this book. Blessed is that work as the West is blessed as well as the East, as well as the North and the South are blessed by God's blessing.

Bishop of Düsseldorf and All Germany
Grigorije (Durić)

дирује својим лицем лице свога распетог сина и Бога нашега. Тај тренутак је био толико необичан и пун радости да га ријечима нисам у стању описати. Био је то догађај који је означио васкрсење вијековима заустјелог манастира. Чувши за то, владика Атанасије је непрестано понављао, као неку молитву пуну наде, ове ријечи: „Воли нас Мајка Божија!“ То није био само почетак обнове Тврдоша него и тврдокорних срца наших. Од тада је стално брујало кроз наше умове то да нас воли Мајка Божија. Гледали смо у тај лик, који самилосно милује милостивог Спаса, те смо тако и ми сами почели осјећати МИЛОСТ. Стога, ако бих морао у једној краткој реченици сажети смисао ове књиге, онда би та реченица свакако гласила да свакоме – ко год да ову књигу отвори и ма ко год он да је – треба да кажемо: ВОЛИ ТЕ МАЈКА БОЖИЈА, а то пак значи да те воли сам Бог.

Листајући ову књигу и гледајући најљепше фреске наших древних манастира, поучавамо се једној необично важној истини, а то је да је несмјестиви и неописиви Бог постао човек смјестивши се у утробу смирене дјевојке Марије. И да је ту, испод њеног срца, дошло до чудесног и неописивог додира између бесмртног и смртног, те да је тако бесмртно преобразило и смртно у бесмртно. Чудесна тајна ка којој је најбоље путовати загледан у лице Мајке, чији поглед не тремиче гледа лице Бога.

Уз благодарност за овај подухват, прилажем ово скромно свједочанство као мало уздарје прегаоцима и мисионарима заслужним за наставак ове књиге. Благословено је то дјело, као што је благословен и Запад једнако као Исток, и као што су благословом Божијим благословени Сјевер и Југ.

Епископ Диселдорфа и Немачке
Григорије (Дурић)

The Mother of God —the Icon of a Supreme Freedom

*The Theotokos in Orthodox
Theology and Devotion*

Bishop Maxim (Vasiljević)

*It is with justice and truth that we call
holy Mary the Mother of God;
for this name embraces the whole mystery
of the Economy of salvation.*

Saint John Damascene

Богородица – икона врхунске слободе

*Мајка Божија у њравославној
ѡеолоѡији и ѡобожносѡи*

Епископ Максим (Васиљевић)

*Правилно и истиниѡо ми
Свеѡу Марију називамо Боѡородицом;
јер ѡо име сачињава сву
ѡајну домосѡроја сѡасења.*

Свети Јован Дамаскин

In the history of the Bible and the life of the Church, there is a historical example that represents the most extraordinary way of accepting God's will, affirming human freedom, and reversing the course of humankind. This is the example of the Holy Virgin Mary, a young Hebrew woman and—the Mother of God. In this person's life and behavior, the Church has seen the expression of multiple gifts of the Holy Spirit and the most excellent form of human self-transcendence and ecstatic love.

Looking from the outside, she was an unknown Jewish teenager who lived a pure life in Nazareth, a historic city of Lower Galilee, two thousand years ago. However, her way of life had a deeper meaning, and, in her attitude, a more profound reality and a hidden truth were uncovered. Suddenly, in

У историји Библије и животу Цркве постоји историјски пример који представља најузвишенији начин прихватања Божије воље, потврђивања људске слободе и преокретања курса човечанства. То је пример Свете Девице Марије, младе Јеврејке и – Мајке Божије. У животу и етосу ове личности Црква је видела израз вишеструких дарова Светога Духа и најизврснијег облика људског самонадилажења и екстичне љубави.

Споља гледано, она је била непозната јеврејска тинеџерка која је пре две хиљаде година живела чистим животом у Назарету, историјском граду Доње Галилеје. Међутим, њен начин живота имао је дубље значење и у њеном ставу откривена је дубља стварност и скривена истина. Наједном, у Палестини, у првом веку, она је